

Centrul pentru Jurnalism Independent

STIMULAREA GÂNDIRII CRITICE A JURNALIȘTILOR

- Dileme etice și editoriale –

STUDII DE CAZ DIN PRESA ROMÂNEASCĂ

4. Minorități și stereotipuri

Proiect finanțat de:

**Ambasada Regatului Țărilor de Jos
- prin programul MATRA –**

Ambasada Statelor Unite ale Americii

București
2007

Acest volum a fost realizat în cadrul proiectului **Stimularea Gândirii Critice a Jurnaliștilor**, coordonat de **Centrul pentru Jurnalism Independent** și finanțat de **Ambasada Regatului Țărilor de Jos prin programul MATRA și de Ambasada Statelor Unite ale Americii**. Scopul proiectului a fost de a stimula dezbaterile critice atât în procesul de predare a eticii în școlile de jurnalism, cât și în redacții, ca parte a procesului de decizie editorială. Astfel, regulile deontologice își vor regăsi reflectarea firească în conținutul produsului jurnalistic și nu vor mai fi privite ca simple elemente de teorie a presei.

Cele 9 broșuri editate în proiect le propun spre dezbateri studenților, jurnaliștilor și celor interesați de etica jurnalistică mai multe cazuri culese din presa românească. Cazurile sunt grupate pe teme.

Demersul nostru nu își propune să critice un ziar, o televiziune sau un ziarist anume. Cazurile au fost alese pentru valoarea lor de exemplu și pentru că ofereau un context foarte bun pentru a discuta o anumită problemă etică și implicațiile ei editoriale. Suntem convinși că multe alte exemple pot fi identificate și îi îndemnăm pe cei care folosesc aceste broșuri ca instrument de lucru să nu ezite să le menționeze și să le dezbată public.

Abordarea noastră este una dilematică – lăsăm intenționat fără răspuns întrebările etice pe care le ridicăm -, dar este și una critică de multe ori - nu ne ferim să exprimăm opinii față de comportamentele jurnalistice pe care le invocăm. Vă invităm să faceți același lucru când citiți aceste broșuri. Fiți și dilematici și critici și exprimați-vă opiniile proprii

Autori:

Liana Ganea
Alexandru Brăduț Ulmanu

Coordonator editorial:

Ioana Avădani

Coordonator de proiect:

Mihaela Danga

Mulțumiri: Ștefan Căndea, Gabi Dobre, Dan Mihai, Cătălin Tolontan

© **Centrul pentru Jurnalism Independent**

Adresa: Bvd-ul Regina Elisabeta nr 32 (52), etaj 1

sector 5

București, România

Tel./Fax: 021-311 13 75

www.cji.ro

Expunerea temei:

Cazurile prezentate mai jos ne dau ocazia să dezbatem câteva probleme etice legate de reprezentarea în presă a grupurilor minoritare, probleme pe care nu le-am trecut decât parțial în revistă anterior: promovarea stereotipiilor și a prejudecăților și menționarea inutilă a grupului minoritar din care face parte o persoană.

Faptele¹:

Exemplul 1. *Libertatea* din 21 martie 2006 titra: “[D.M., o cunoscută sportivă] a sprintat după hoți”. “Incidentul s-a petrecut în jurul orei 18.00, lângă benzinăria de la intrarea în Mogoșoaia. Aici, zi de zi, câțiva țigani stau la pândă în căutarea unor noi victime. (...) Cu dezinvoltura căpătată în timpul atacurilor, unul dintre țigani i-a cerut fostei atlete o țigară. Când [D.M.] s-a întors spre individ, un alt țigan a smuls geanta din mâna femeii și a rupt-o la fugă. (...) Nu mică le-a fost mirarea oamenilor legii să constate că doi dintre țigani au fost printre cei care, acum o lună și jumătate, au atacat-o pe amanta ziaristului [D.T]. (...) Numai că, fiind minori, țiganii au fost lăsați în libertate de judecători și au trecut, din nou, la atac”. Articolul mai menționa și că cei doi minori sunt „Bandiți din tată în fiu”.

Exemplul 2. *Obiectiv de Suceava* publica în 3 iunie 2006 un articol cu titlul: „Mucosul de 15 ani care și-a violat verișoara de numai 2 ani, a fost trimis în judecată”. Jurnalistul scria: „Vasile B., de 15 ani, din Gulia - Dolhasca, bestia care și-a violat verișoara de numai 2 ani, a fost trimis în judecată de către Parchetul de pe lângă Tribunalul Suceava. (...) Vasile B. nu s-a putut abține prea mult și a întreținut cu verișoara lui raport sexual anal. (...) Autorul acestei oribile fapte este de etnie romă,

¹ Exemplele citate au ca sursă raportul *Minorități și discriminare în agenda presei*, publicat de Agenția de Monitorizare a Presei, București, octombrie 2006 (www.mma.ro).

provine dintr-o familie modestă, locuind împreună cu părinții și cei patru frați într-o casă cu o cameră și o bucătărie. Vasile B., este elev în clasa a V-a, la o școală din localitate, având rezultate mediocre la învățătură”.

Exemplul 3. Un jurnalist de la ziarul *Cuget Liber* din Constanța a publicat în 2006 o lungă serie de articole prin care a prezentat cititorilor probleme punctuale cu care se confruntă „țigarii” din județ. Jurnalistul a criticat autoritățile (vezi „*Primăria Constanța refuză să sprijine proiectele pentru romi*” - 19 mai), a scris despre soluții la situația romilor (*Toți romii constănțeni vor avea acte de identitate* - 27 iulie) și a prezentat pe lângă probleme sociale a căror soluționare depinde de autoritățile locale și probleme specifice comunităților, cum ar fi schimbările petrecute în structura de autoritate a comunităților de romi (vezi *Criză de autoritate printre romi. Tinerii nu mai recunosc judecata țigănească* - 26 iulie).

Exemplul 4. În contextul desfășurării marșului GayFest de la București *Ziarul de Bacău* din 8 iunie 2006 publica un articol cu titlul *Chiar nu contează în dragoste sexul?*. Jurnalistul semnatar se declara împotriva legalizării căsătoriilor între persoane de același sex, invocând argumentul că două persoane de același sex nu pot procrea. Jurnalistul se declara „partizan convins al înțelegerii patimilor omenești și al dreptului la diferență între toți fiii țarinii, nevrând nicidecum a fi nedrept cu semenii”. Însă mai jos scria: „Noi, oamenii normali, n-avem cu voi nimic, nici pe dracu’ să vă ia, dar nu ne luați voi pe noi de tâmpiți că nu e frumos!” și „Vă reamintesc vorbele lui Aristotel: omul este dumnezeu sau fiară! Alegeți!...”.

Exemplul 5. *Jurnalul Național* din 4 iunie 2006 titra: „*Ziua Panaramelor – Dreapta & Homo*”. Contextul este același; marșul comunității LGBT² în cadrul manifestărilor organizate în săptămâna GayFest. Autorul notează: „*Acolo, am dat peste niște ditamai bărbații îmbrăcați în haine femeiești, care, sincer, mi-au făcut scârbă. Vorbeau pițigăiat și spuneau numai tâmpenii, erau niște marțafoi. (...) În drum spre redacție, mi-am dat seama că sunt oarecum mulțumit. Asta, fiindcă spre deosebire de jurnaliști și jandarmi, care au fost obligați să-și piardă sâmbăta cu numere*

² LGBT = minorități sexuale.

de circ, 99,8% din populația Capitalei, indiferent de orientarea sexuală, a stat acasă la un mic și la o bere, fără să țină seama de ce proceduri se aplică în patul vecinilor. Aia sunt oameni normali, nu exhibiționiști”.

Exemplul 6. Dintr-un flash informativ din *Ediție Specială de Oltenia* (18 martie 2006) aflăm că a fost trimisă „Înapoi la balamuc” o persoană cu probleme de sănătate mentală. Câteva luni mai târziu, este publicat în același ziar un anunț important pentru slătineni: *Poliția Slatina face recensământul nebunilor* (15 iunie).

Probleme etice:

Ce au în comun toate aceste articole? În mod evident ele sunt toate articole în care apar, în contexte diferite, referiri la diferite minorități și grupuri vulnerabile.

Este relevantă pentru cititor etnia sau cetățenia unei persoane suspectă de comiterea unei infracțiuni?

Primele trei exemple alese se referă la romi. Exemplul 1 este un articol legat de comiterea unei infracțiuni de către doi minori. Identitatea celor doi nu este dezvăluită, dar cuvântul „țigan” este menționat de 5 ori numai în frazele citate. De ce este necesar într-un astfel de context să menționezi etnia unei persoane acuzate de comiterea unei infracțiuni? Un răspuns pe care îl primești frecvent din partea jurnaliștilor sau a studenților la jurnalistică este că menționarea etniei unei persoane în redactarea unui articol este o informație relevantă, o informație „pe care vreau să o știu”. Totuși, jurnaliștii nu scriu niciodată articole de tipul: „Românul Vasile și-a ucis soția cu bestialitate”, „Românul Popescu, Ministru în guvernul românului Primministrescu, acuzat de corupție”, „Ungurul Bela prins în flagrant”. În schimb, un raport de monitorizare și analiză de presă publicat de Agenția de Monitorizare a Presei la sfârșitul anului 2006 identifica 69 de articole în care a fost menționată nejustificat etnia în asociere cu acte de infracționalitate, dintr-un total de 395 de articole care s-

au referit la romi³. Nu au fost incluse în 'menționările inutile ale etniei' și articole de tipul celui prezentat mai sus în Exemplul 3. Motivul a fost acela că, deși jurnalistul constănțean a folosit în seria de articole publicate nu numai cuvântul rom, ci și cuvântul țigan, demersul său jurnalistic a fost îndreptat către discutarea problemelor de sărăcie cu care se confruntă unele comunități din zonă, inclusiv critica implicării autorităților locale în rezolvarea acestor probleme. Jurnalistul a criticat și comunitățile de romi și a discutat despre problemele pe care le ridică modernizarea acestor comunități, dar nu a făcut-o promovând stereotipuri. Menționarea etniei în acest caz a fost, în mod evident, utilă.

După cum reiese din studii ca cel al Agenției de Monitorizare a Presei și după cum ne putem constata și singuri citind ziarele sau uitându-ne la știri, jurnaliștii români tind să menționeze inutil etnia unei persoane mai ales atunci când această persoană este de etnie romă. Se creează astfel prejudecata că romii comit cele mai multe infracțiuni, deși nu există niciun fel de dovezi în acest sens și probabil că în România cei mai mulți bani i se fură cetățeanului din buzunare prin fapte de corupție. Furt care nu este însă la fel de vizibil ca articolele din presă care menționează infracțiunile în care sunt implicate persoane pe care jurnaliștii le presupun a fi de etnie romă.

BBC a dezvoltat bune practici în această privință la un asemenea nivel încât o știre despre niște persoane presupuse a fi implicate în furturi din bancomatele din Londra a fost difuzată menționându-se că aceste persoane sunt din Europa de Est, deși pentru un spectator din România era ușor să își dea seama după nume că învinuiții erau români. Desigur, modelul BBC este unul aproape singular.

Ghid de bune practici privind relatarea despre minorități în presa românească⁴

³ Raportul *Minorități și discriminare în agenda presei*, publicat de Agenția de Monitorizare a Presei, București, octombrie 2006 (www.mma.ro) – p. 45-46. Au fost monitorizate 6 publicații naționale și 9 publicații locale, în perioada ianuarie – iulie 2007.

⁴ Editat într-un proiect coordonat de Centrul pentru Jurnalism Independent (2002). www.cji.ro

„Menționează nivelul de educație, vârsta sau apartenența etnică, religioasă, orientarea sexuală sau politică a persoanelor despre care relatezi numai atunci când acest lucru este relevant în context.”

Cineva ar putea să dea ca exemplu de știre în care trebuie menționată etnia o știre despre o fetiță salvată de la înec de doi cetățeni de etnie romă. Acea persoană ar putea să afirme că este interesant pentru public să afle că fetița a fost salvată de doi romi. Totuși o știre redactată în acest fel, bazată pe o argumentație de acest tip nu face decât să trădeze mentalitatea parazitată de prejudecată a celui care o redactează. Ce gândește cel care scrie astfel? În termeni simpli și ușor extremi el gândește așa: *„Incredibil, dar chiar și un țigan poate salva o fetiță!”*.

Exemplul 2 menționează o știre despre un minor învinuit că ar fi violat o fetiță. Lăsăm la o parte faptul că, încălcând norme etice elementare legate de minorii implicați în infracțiuni, jurnalistul semnatar dă detalii legate de satul, familia și școala la care minorul presupus infractor învață. Notăm aici un singur lucru, că jurnalistul nu a putut să se abțină să nu menționeze faptul că minorul „violator” este de etnie romă, deși apartenența etnică nu era un element care să aibă vreo relevanță atunci când se ridică întrebarea de ce a comis un astfel de act. Acest tip de gândire se bazează pe prejudecată și stereotip, două reflexe mentale pe care un jurnalist profesionist va dori să le evite.

Ce este discriminarea?

Exemplele 3 și 4 sunt două articole referitoare la minorități sexuale, scrise în contextul manifestărilor organizate în săptămâna GayFest, dedicată promovării drepturilor acestor minorități. Unul dintre ziariști scrie: *„Noi, oamenii normali, n-avem cu voi nimic, nici pe dracu’ să vă ia, dar nu ne luați voi pe noi de tâmpiți că nu e frumos!”* și *„Vă reamintesc vorbele lui Aristotel: omul este dumnezeu sau fiară! Alegeți!...”*. Cel de-al doilea ziarist scrie: *„Acolo, am dat peste niște ditamai bărbații îmbrăcați în haine femeiești, care, sincer, mi-au făcut scârbă. Vorbeau pițigăiat și spuneau numai tâmpenii, erau niște marțafoi”,* iar mai târziu îi

numește pe aceștia exhibiționiști. Problema pe care o ridică aceste tipuri de exprimare la adresa minorităților sexuale este că ele ar putea să fie considerate exprimări discriminatorii.

Discriminarea înseamnă tratarea diferențiată a două persoane aflate într-o stare de egalitate. Această tratare diferențiată este inacceptabilă din punct de vedere moral atunci când ia o formă particulară, anume tratarea unei persoane mai puțin favorabil decât alta pe baza unei considerații care este moral irelevantă. Criteriul în discuție poate fi: culoarea, naționalitatea, religia, originea etnică, genul, convingerile politice sau alți factori. Este adesea bazată pe o formă de prejudecată: judecarea unei persoane pe baza unor caracteristici inerente ale acelei persoane asupra cărora ea/el nu are control. În mod normal nu există obiecții pentru judecarea unei persoane pe baza acțiunilor sale voluntare, cu condiția ca ele să fie moral relevante pentru situația în discuție⁵. Exemple de acțiuni voluntare sunt: comportamentul, implicarea în comiterea unei infracțiuni, vestimentația sau coafura – dacă ele nu sunt dictate de credințe religioase sau convingeri politice. Totuși, nu poți trata diferențiat o persoană pe baza apartenenței la un partid, dacă această preferință politică nu are relevanță. De exemplu, apartenența politică a unei persoane care vrea să se angajeze șofer de taxi este moral irelevantă pentru decizia de angajare. În esență problema discriminării poate fi rezumată astfel: cazurile similare trebuie tratate similar, cazurile diferite trebuie tratate diferit. Persoanele nu trebuie să fie judecate pe baza unor criterii moral irelevante.

Întorcându-ne la exemplele citate mai sus, putem spune că cei doi jurnaliști judecă participanții la marșul gay pe baza unor criterii moral irelevante, anume faptul că ei au o altă orientare sexuală și o altă vestimentație. Unul dintre jurnaliști folosește un limbaj injurios, "dracu' să va ia", și insinuează că persoanele cu o altă orientare sexuală au făcut o alegere să fie așa, "fiare" în exprimarea autorului. Celălalt jurnalist îi numește "marțafoi", care i-au făcut scârbă. Desigur, jurnalistul cu pricina poate să simtă scârbă, dar pe cititor nu îl interesează în principiu trăirile interioare ale jurnalistului. În plus, un minim de

⁵ Feldman, D. *Civil Liberties and Human Rights in England and Wales* - Oxford University Press 2002

responsabilitate socială și respect față de etica jurnalistică, îi impun jurnalistului să scrie despre informații 'moral relevante'.

În exemplul 6 avem două articole referitoare la persoane cu probleme de sănătate mentală. În cele două articole se folosesc exprimări de tipul: „balamuc”, „nebun”. Din nou avem o situație în care un grup de persoane sunt caracterizate în mod stereotip, cu cuvinte degradante, din cauza unei caracteristici asupra căreia persoanele vizate nu au niciun control. Efectul unor astfel de gesturi jurnalistice este respingerea și desconsiderarea socială a persoanelor cu probleme de sănătate mentală toate acestea având drept rezultat imposibilitatea integrării sociale a acestor persoane, imposibilitatea găsirii unui loc de muncă și lipsirea lor de suportul social de care ar avea nevoie.

CODUL ETIC ELABORAT DE CONVENȚIA ORGANIZAȚIILOR DE MEDIA⁶

Respectarea drepturilor omului:

Jurnalistul este dator să nu discrimineze nicio persoană pe motive de rasă, etnie, religie, sex, vârstă, orientare sexuală ori dizabilități și să nu instige la ură și violență atunci când relatează fapte sau își exprimă opiniile.

Răspundeți temelor și întrebărilor de mai jos și argumentați:

1. Definiți prejudecata și stereotipul.
2. Dați exemple de situații în care menționarea etniei unei persoane despre care scrie un jurnalist ar putea fi justificată.

Declarație:

GHID DE BUNE PRACTICI PRIVIND RELATAREA DESPRE MINORITĂȚI ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ⁷

⁶ www.cji.ro.

⁷ Editat într-un proiect coordonat de Centrul pentru Jurnalism Independent (2002). www.cji.ro

1. Respectă-ți semenii, indiferent de sex, nivel de educație, vârstă, apartenență etnică, religioasă, orientare sexuală sau politică.
2. Menționează nivelul de educație, vârsta sau apartenența etnică, religioasă, orientarea sexuală sau politică a persoanelor despre care relatezi numai atunci când acest lucru este relevant în context.
3. Întreabă-i pe cei implicați cum doresc să fie identificați și folosește această denumire în relatarea ta.
4. Evită senzaționalismul bazat pe stereotipuri și prejudecăți.
5. Identifică-ți propriile stereotipuri și prejudecăți și asigură-te că nu îți afectează relatarea.
6. Impune un ton neutru atunci când utilizezi știrile preluate din alte surse.
7. Fii echilibrat și înlătură termenii discriminării negative sau pozitive.
8. Nu amesteca experiențe personale în relatările de presă despre o minoritate, deoarece sunt irelevante.
9. Acordă în mod egal atenție tuturor părților implicate în subiectul despre care relatezi.
10. Include printre sursele tale și reprezentanți ai minorităților, pentru o reflecție cât mai largă a societății.
11. Fii conștient că între tine și minoritățile despre care relatezi pot exista diferențe culturale care blochează accesul la informații.
12. Corectează gramatical citatele dacă pun într-o lumină nefavorabilă sursele.
13. Relatează cu dorința de a construi punți de înțelegere între categorii, grupuri umane sau opțiuni individuale.